

СТАНОВИЩЕ

На доц. Драган Георгиев Немцов за дисертационния труд „Интерактивни техники за развиване на личностни умения в социалната адаптация на личността. Креативна Арт-терапия за 15-16 годишни“.

Автор: Розанна Михайлова Чижова

Научен ръководител: доц. д-р Румяна Панкова

Представени материали: 1/ Ръкопис от 253 стр. текст, вкл. 13 стр. библиография; 2/ Приложение от 23 стр. в отделно книжно тяло в две части – Първа част – илюстративен материал от проведените сесии и Втора част – два плаката за експерименталната практика „Различни заедно“; Авторски реферат от 32 стр.; 4/ други материали: Биографична справка /CV/; Представяне и обобщение на националния младежки обмен в Клуж, Румъния; Протокол на Интерактивна арт-групова сесия /на английски език/; Доклад за арт-терапевтична работа по случай; Доклад за магистърска теза на тема „Методика за провеждането на групова арт-терапевтична интерактивна игра“.

Дисертационният труд и другите представени материали съответстват на Закон за развитие на академичния състав в Република България и Правилника на НХА.

Теоретическите основи на дисертационния труд /ДТ/ са изградени от три „блока“: първи - постиженията на съвременната психология, особено на невропсихологията, социалната психология и позитивната психология, втори- теоретическа обосновка на резултати от най-новите арт-терапевтични практики и трети- собствени теоретически изводи въз основа на авторска арт-терапевтична дейност. Всестранната ѝ осведоменост по наши и чужди литературни източници, уменията за детайлен и обобщен анализ на вече утвърдени и нови експериментални идеи, предоставят на Розанна възможност да изгради психологическия профил на днешния тийнейнджър. Цялото съдържание на ДТ е насочено към неговия образ. В **първата глава** се обрисуват най-общите му личностни характеристики, детерминирани от генетичните дадености и преживявания в ранното детство до постепенното им оформяне и съзряване в юношеството. Розанна набляга на уменията и качествата, пряко свързани с продуктивната, креативна изобразителна дейност. Във **втората глава** е представен подробен експериментален план под формата на „Методически разработки за реализация в практиката“. Те са обединени в система от седем сесии. Тази система е продължение на арт-терапевтична интерактивна практика с ученици от 4. клас и е отворена за бъдещи проучвания и експерименти за възрастта след 16 години, до края на юношеството. Розанна притежава едно особено ценно качество на изследовател в областта на арт-терапията. Тя не робува на „сухата“ научна теория, не се увлича в показна научна терминология, не парадирва със своите знания, умения и постижения. Обратното – тя използва научно-практическите си знания, за да ги изрази в слово, с което да защити правото на личността да съхрани своята индивидуалност, да бъде различна, но и да живее заедно в диалог с другите индивиди от групата. В стремежа да съдейства на юношата да изрази себе си и отношението към околните, арт-терапията разчита изключително много на изкуствата: литература, музика, театър, изобразителното изкуство. Подчертава се мястото и значението на изобразителното изкуство за изграждането, формирането и развитието на личността на тийнейнджърите. В това отношение Розанна разглежда упражненията като комплекс от психични процеси, което подчертава тяхната взаимосвързаност: „Всяко от

упражненията развиваше паметта, вниманието, както и мисленето на участниците. Фината моторика и способността за креативно изразяване също бяха развивани. Създаваха се навици за самоконтрол и постепенно изграждане на автономност и по-добра адаптация на личността „/с.141/.

В ДТ е засегнат проблема на социалния диалог, диференциран по групи и подгрупи. Споменава се и за „диалог между поколенията“. С право се твърди, че „Създаването на истински и стойностен диалог между поколенията може да се осъществи чрез внимателна и задълбочена работа върху развитието на по-добри социални умения на новото поколение.....“ /с.67/. Тъй като аз съм представител на отиващата си последна част от поколението, което първо сложи /без да го питат иска ли/ сини връзки на чавдарчетата, после растеше с червените връзки на пионерчетата и завърши юношеските си години с членските карти на комсомола и се възпитаваше в идеологията на марксизма-ленинизма и постулатите на марксистката естетика, се питам: какъв социален диалог мога да проведа с моя син и внучки, с моите студенти? Моето атеистично време официално отрича Бог и смята религиите като „опиум за народите“/Ленин/. Днес в дисертацията си Розанна е свободна да цитира Далай Лама на английски /с.67/! Християнската православна църква постепенно си възвръща позициите в обществото, но се конкурира с други вероизповедания и религиозни секти. Новопоявилата се група на медиумите-ясновидци изпреварва всички със своя ежедневен телевизионен канал и сериозни финансови ресурси. Кого да следват днешните тийнейнджъри - Христос, Аллах, Мойсей, Буда или всеки самопровъзгласил се „месия“, водач на политическа партия или неформално сдружение? Като се прибави и въздействието на социалните интернет- мрежи, може да се каже, че и днешното младо поколение е изправено пред заплахата от нова, за разлика от моето поколение, дигитална „идеологизация“. Но Розанна с право е оптимист за сегашното поколение юноши, защото има подкрепата на науката психология, респ.арт-терапията и психологията на изкуството. Розанна е убедена, че арт-терапевтичните интерактивни сеанси са разковничето за социалното здраве на тийнейнджърите. В **трета глава** тя подробно анализира и обобщава резултатите от експерименталното приложение на своята методика. В нея се съдържат и главните приноси моменти на дисертационния труд. С анкетите и практическите упражнения в отделните сеанси, Розанна изгражда своя система за социален диалог, прилагайки опита на водещи в това отношение страни. Психологическите профили на участниците показват уменията и компетенциите на Розанна като водещ на групите и съветник в практическите упражнения. В тях акцентът е върху изобразително-творческия процес, а не толкова върху оформянето на крайният визуален образ. На преден план излизат уменията за изразяване на вътрешни емоции и външни зрителни впечатления, на асоциации и въображение. Розанна определя работата си в 19 СУ „Елин Пелин“ като неуспешна. Тя смята, че там експериментът е провален /за първи път срещам в дисертационен труд описание на отрицателни резултати, което доказва научната добросъвестност и самокритичност на докторанта/. За мен, обаче, резултатите в това училище са успешни, защото разкриват действителните взаимоотношения между участниците и водещия. Участниците са ученици в бизнес-училище. Естествено е те да имат различно, по-рационално и практическо отношение към себе си и другите, да изповядват друга ценностна система, за разлика от учениците в НУИИ „Илия Петров“, които са по-чувствителни към емоционалното възприемане на заобикалящия свят, по-вгълбени в изразяването на

творческите си замисли. Едните възприемат сеансите като насилие над личността, но другите ги възприемат като средство за по-добра социологизация.

Розанна е наясно, че целта на „Различни заедно“ не може да се постигне само с усилията на арт-терапевта. Тя привлича за общата кауза училищния психолог и педагогическия съветник, търси подкрепата на ръководството на училището и родителите. За социалното здраве на юношите е отговорна цялата общественост. Само с общи усилия днешното поколение тийнейнджъри ще израстне свободно от догми и предразсъдъци, ще съумее да изгради своя нов виртуално-космически свят.

Забележки и препоръки:

- Текстът за приносите е излишно подробен, а някъде и неточен /училищата-места за експерименталната практика, не са приноси. Популяризирането на темата на изследването само по себе си не повишава значимостта на приносите/. Досегашните защити на докторски дисертации показват, че няма единно мнение за това, какво е „научен принос“ в областта на изобразителната дейност.
- Илюстративният материал в Приложение не е описан поотделно и не е номериран, не е отбелязан в текста на трета глава, което много затруднява четенето и справките за проведените сеанси.
- За рубрикацията на съдържанието по теми и подтеми са използвани едновременно римски и арабски цифри, но в текста този начин не се прилага.
- Би било уместно в Приложение да се прибавят протоколи и видеозаписи на някои сеанси и упражнения, за да се демонстрира наистина оригиналният подход на методиката на сеансите в тяхното реално протичане.
- Изобилието от благодарности разкрива някои проблеми в използването на училищата като партньори в експерименталната работа на докторантите. Необходимо е, със съдействието на съответното висше учебно заведение, да се сключва споразумение/договор, където ясно да се посочат начините за участие на тези сътрудници /инспектори, директори и заместник-директори, учители и др/като съавтори, консултанти или организатори.

Заключение. Приемам научно-приложните приноси в дисертационния труд на Розанна Чижова. Впечатлен съм от изследователската ѝ всеотдайност. Вярвам в нейното успешно бъдещо развитие като арт-терапевт.

Предлагам на членовете на почитаемото Научно жури да присъдят по достойнство на Розанна Михайлова Чижова образователната и научна степен „доктор“.

Подпис:

.....

/доц.Д.Немцов/

София, 17 януари, 2019 г.